

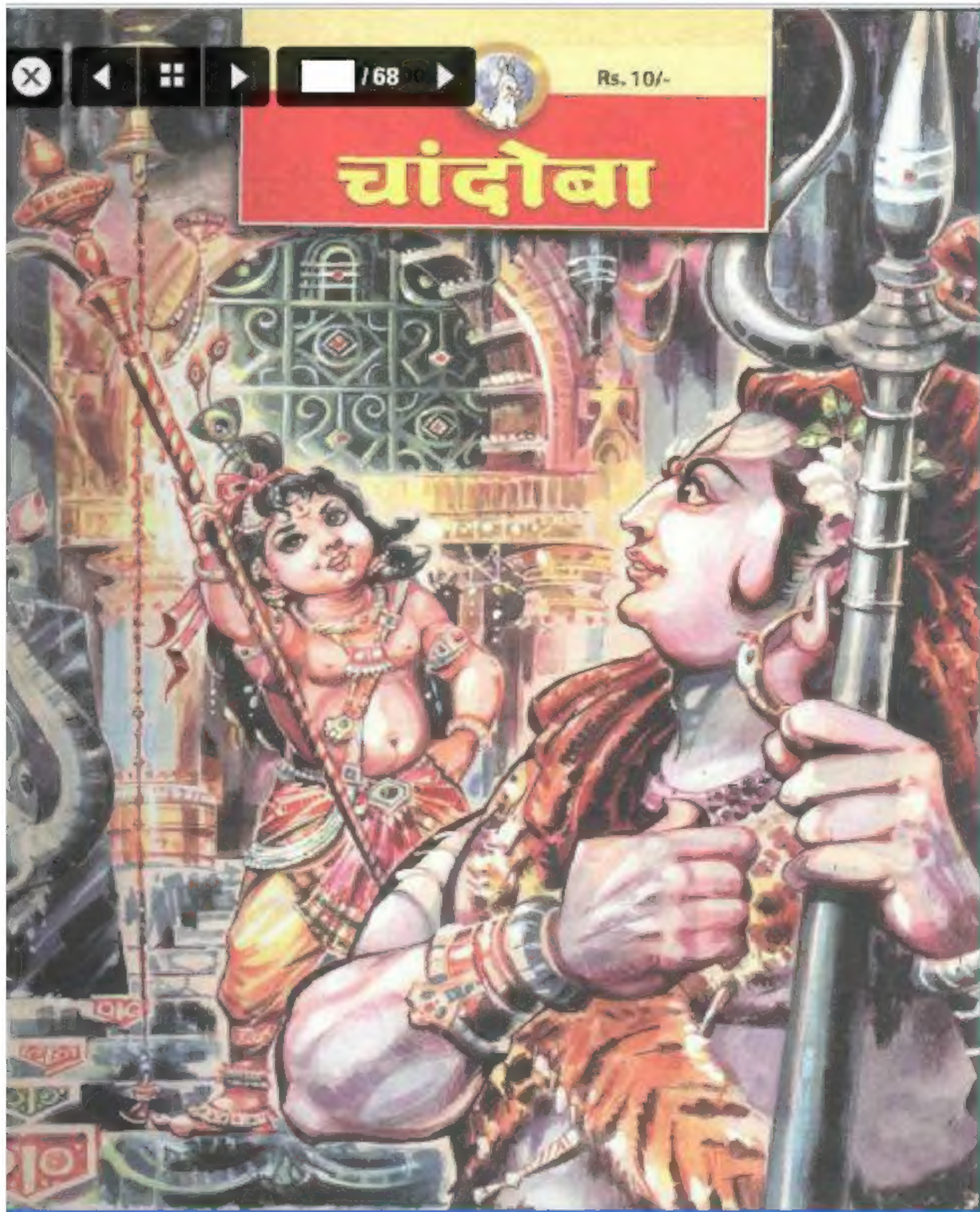


/ 68



Rs. 10/-

# चांदोबा







## मला काय मिळेल?

रामचंद एक व्यापारी होता. तो अत्यंत कंजूस होता आणि पैशाचा फार लोभी होता. स्वार्थ म्हणजे काय त्याचे तो एक जिवंत उदाहरण होता. कांहीतरी फायदा झाल्याशिवाय तो कोपतही, कोणाबद्दी, काम करत नसे.

त्याच्या घरात चमन हा माडेकर होता. लहानपेक्षा कामे करून तो थोडीफार कमाई करीत होता. गुरुताच तो दुराच्या गांवातून येऊन इथे राहण्याला आला होता.

एक दिवस रामचंद जेव्हा दुकानातून घरी परत आला, तेव्हा त्याने पाहिले की चमनची मुलगी कल्याणी रामचंदच्या घरांतून बाहेर येत होती.

त्याने कल्याणीला विचारले, "काय काम होते ग पोरी?" "नारळ सोलायचे होते म्हणून तुमच्या घरांतली कोयती हवी होती. ती घेऊन गेले आणि आता परत घायला आले होते." कल्याणीने सांगितले.

रामचंदने प्रेमळपणे तिला म्हटले, "तू हे बरोबर केले नाहीस हं बाळ. कोयती परत दिलीस पण ती वापरण्याबद्दल मला एक नारळ दिला असतास तर बरं झाले असतं."

कल्याणी चटकन आपल्या घरांत गेली, एक नारळ घेऊन आली आणि तिने ती रामचंदला दिली.

तिसऱ्या दिवशी रामचंद दुपारी जेवायला घरी आला तेव्हा कल्याणीला त्याच्या घरी येताना त्याने पाहिले.

"कोणत्या कामासाठी आली आहेस कल्याणी?"

"आज रुण आहे ना? अईला मिठाई बनवायला कढई हवी होती. तुमच्या घरून घेऊन गेले होते. आता स्वयंपाक झालाय, म्हणून कढई परत घायला आले मी!" कल्याणीने हसतहसत उत्तर दिले.

"कढई परत दिलीस पण ती वापरण्याबद्दल

माझ्यासाठी काय आणत आहेस तू?" रामचंदने विचारले.

कल्याणीला वाटले, आपले कांहीतरी चुकले. ती तडक आपल्या घरांत गेली आणि एका भाळीत दोनतीन पदार्थ घेऊन आली, रामचंदने खुपितच त्या पदार्थांचा आस्वाद घेतला.

आनंदाने कल्याणीची पाठ धोयत त्याने तिला म्हटले, "हे बघ बाळ, यापुढे केव्हाही तू माझ्या घरांतून कांही नसतू नेहीस तर त्याच्याबद्दल मी कांही विचारण्यापुर्वीच तू कांहीतरी देत जा. बला त्याच्यामुळे मला आनंद वाटेल.

कल्याणीने हसून मान झोलावली व ती घरी गेली.

एका आठवड्यानंतर जेव्हा रामचंद दुसऱ्या गांवा जाऊन परत येत होता, तेव्हा त्याने कल्याणीला त्याच्या घरांतून बाहेर प्रसन्न पाहिले. "कल्याणी, कांही परत घायली आली होतीस ना?" त्याने हसतच विचार केला.

"डोस काका, चुसनेच परत घायला नाही

तर तुम्ही सांगितल्याप्रमाणे उरलेले कामदेखील मी न लांगता पूर्ण केले." कल्याणीने उत्तर दिले.

"काय घेऊन गेली होतीस?" रामचंदने विचारले.

"उंदीर पकडायचा पिंजरा घेऊन गेले होतं, आमच्या घरांत फार उंदीर झाले आहेत ना! खूप त्रास होतो. कांही उंदीर पकडलेसुद्धा. आता पिंजरा नेला म्हणून कांहीतरी तुम्हाला द्यायला तर हवेच ना! म्हणून पिंजऱ्यात पकडलेले दोन उंदीर घेऊन आले मि तुमच्या घरात सोडले. पिंजरा तुमच्या मुलांबद्दल परत दिला. काका, तुम्ही जे सांगितले होतं ते मी मुळीच विसरले नाही हो!"

रामचंदला गरमल्याचारले झाले. क्षणभर त्याच्या तोंडून शब्द पुटेना, पंतु या घटनेनंतर हळूहळू त्याचा स्वभाव बदलण्याला लागला. तेव्हापासून त्याने "मला काय मिळेल" हा स्वार्थी विचार सोडून दिला, आणि आता तो थला गाणूत म्हणून ओळखला जातो.



## सिमिलीपाल

एकाच अरण्यात तुम्हाला शोधून एक वाघ वधायची इच्छा असेल तर तुम्ही सिमिलीपाल नॅशनल पार्कमध्ये फेरफटका मारायला हवा. अमर्यादपैकी वाघांसाठी राखीव ठेवलेले हे २,०५० चौ. किमीचे अरण्य खोऱ्याचे पारणें केळणारे आहे. हे ओरिसाच्या मयूरभंज जिल्ह्यात आहे.

सिमिलीपालच्या विस्तृत परिसरात निरनिराळी वृक्षराजी व निसर्गरम्ये यांचा आनंदानुभूत आहे. या पार्कमध्ये पाण नद्या वाहतात! हे पार्क इतके अवाढव्य आहे की त्यांतले हवामानदेखील एकसारखे नाही. साहजिकच विविध प्रकारची आर्डेझुड्ये व वन्य

प्राणी यांची इथे चांगली वाढ होते.

प्राणीमित्रांना इथे हत्ती, चित्ता, मागी, सुसरी, व अनेक सर्पांच्या जाती पहायला मिळतील. तुम्ही पक्षीप्रेमी आहात का? तर मा सिमिलीपालमध्ये सुमारे २३० जातीचे पक्षी तुम्हाला आढळतील, तेव्हा शोधा तुमची दुर्बीण आणि निचा!

निराग्रेसी मित्रांसाठी देखील इथे भरपूर मेव्यानी आहे. या पार्कमध्ये डोंगर, वन्य व धनधने पाहून तुम्ही आनंदून जाऊ. घेईपानी आणि ओढोख इथले धवधवे, व चहूला निवनायांच्यासारख्या काही मोठ्या जली, सिमिलीपाल नॅशनल पार्कमध्ये राहण्याची प्रेरणा आहे.

### तुमच्यासाठी एक स्पर्धा

फक्त चौदा वर्षाखालील मुलामुलीसाठी  
स्पर्धा - VII

1. शास्त्रात वाघासाठी किती अभयारण्ये आहेत?
2. सिमिलीपाल नॅशनल पार्कमध्ये तुरगरीचे प्रगोत्पादन करणारे केंद्र कुठे आहे?
3. महावटी पूर्वघाटाचे डोंगर उतरून खाली येते, तिथे ओरिसाचे कोणते अभयारण्य आहे?

दिवेल्या ओढीवर तुमची उत्तरे तुमच्या आवडीतले तिरा खाली दितेले कृपया भरो व तुमची प्रवेशांशिका खालील पत्त्यावर पाठवा.

Orissa Tourism Quiz Contest - VII  
Camdananur India Limited  
No.32, Defence Officers Colony  
Ekkatthangal, Chennai - 600 097

नाव : \_\_\_\_\_  
वर : \_\_\_\_\_  
पत्ती : \_\_\_\_\_  
पिनकोड : \_\_\_\_\_ फोन : \_\_\_\_\_



Winners picked by Orissa Tourism in each contest will be eligible for 3 days, 2-night stay at any of the OTDC Panthanivas, upto a maximum of four members of a family. Only original forms will be entertained. The competition is not open to CR and Orissa Tourism family members. Orissa Tourism, Paryatan Bhawan, Bhubaneswar - 751 014, Ph: 0674 432177. Fax : (0674) 430867, e-mail : oritour@sancharnet.in. Website : Orissa-tourism.com



## मायासरोवर

फार फार वर्षांपूर्वीची गोष्ट आहे. अमरावती नगराच्या राज्याच्या कार्यालयात कुलशेखर नांवाचा एक राजकर्मचारी होता. जयशील हा त्याचा एकुलता एक मुलगा होता. बाळपणीच त्याची आई बारली. म्हणून राजशेखरने जयशीलला अतिशय लाडाकोडात वाढवले होते. किशोरवयात सर्व विषयांचे शिक्षण घेताघेता जयशीलने क्षत्रियाला आयसवक असे पुढपिघेचे शिक्षणदेखील घेऊन प्राविण्य मिळवले होते.

त्याच कार्यालयात जयशीलने काम घटने व राज्याच्या कृपादृष्टीस पात्र व्हावे अशी राजशेखरची इच्छा होती. म्हणून तो मुलाला घेऊन राजाकडे घेऊन जाणार होता. पण तेवढ्यांत अचानक राजशेखरचे निधन झाले.

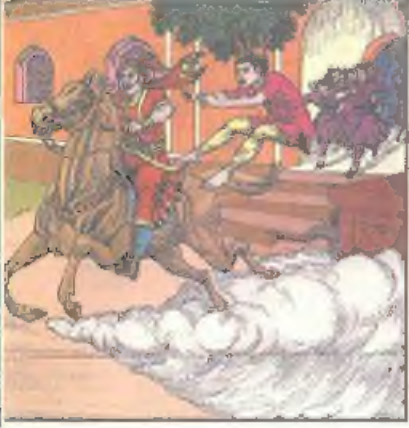
आता जयशील एकटा फडला, वाईट संवयी असलेल्या काही तऱ्हाणी त्याची मैत्री जुळली. बहिलांची संपत्ती वध्तावधता त्याने खर्च करून टाकली. तो जुगार खेळू लागला आणि रात्रंदिवस

जुगारी अड्ड्यावरच वेळ घालू लागला. बहिलांच्या मृत्यूनंतर चारपांच महिन्यांच्या आंतच त्याची सारी धनदौलत नष्ट झाली. आता त्याची अवस्था फारच केविलवाणी झाली होती. एकदा तर तीनचार दिवस जेवणखाण न करता तो जुगारखान्यात पडलेला होता. बाहेर सत्यावर दयाची त्याला नाज वाटू लागली. कारण दाढीही वरा पाडली होती आणि कपडे फारच कळकट दिसत होते.

त्याची ही कुर्वशा पाहून देवशर्मा तंबाच्या त्याच्या पिताला दया आली. तो म्हणाला, 'जयशील, जे झाले ते झाले! तू आपल्या हाताने ही स्वतःची दुर्दैवा ओढवून घेतली आहेस. तुला माहीत नसेल की जुगार माणसाला कुठल्याकुठे नेऊन सोडतो तो! या गतेंत जेव्हा कुणीही पडतो, तो त्यातून कधीही वर उठू शकत नाही. तू सुशिक्षित आहेस, स्वतःला संभाळ. गेल्या दिवसराचा विचार करून दुःख करीत करण्यात

चांदोना





काहीच अर्थ नाही." असा उपदेश त्या मित्राने केला.

धोडा वेळ जयशील गप्प बसला आणि विचार करीत राहिला. नंतर त्याने विचारले. "मित्रा देवशर्मा, एक खास मित्र या नात्याने तू मला योग्य सल्ला दिला आहेस. याच्यापुढे मी काय करावं याचा निर्णय मला लौकिक घेतला पाहिजे."

देवशर्मा काहीतरी बोलणार होता तेवढ्यात बाहेर गडबडीचा आवाज येऊ लागला. राजाच्या घोडदळाचे प्रमुख कृपाणजित आणि त्यांचे चार सैनिक त्या शूतगुरूांत शिरले आणि तिथे असलेल्या सोकना चाचकाने पारयला जावने.

जयशीलला हा अन्याय सहन झाला नाही. त्याने गप्पणें त्यांना विचारले, "आपण असे कां करीत आहूत? हा तर अधर्म आहे, धडधडीत अन्याय आहे."

"एक जुगारी मला न्याय-अन्यायाचा उपदेश करतो आहे. हित-अनहित शिकवतो आहे! वारे वा, किती विचित्र गोष्ट आहे ही!" असं म्हणून कृपाणजितने जयशीलला देखील धावकाने मारले.

जयशीलला फटक्या जागल्याबरीवर तो संतापला. चिडून जाऊन त्याने जवळची एक काठी उचलली आणि कृपाणजितच्या डोक्यावर जोराने हल्ला, कळवळून कृपाणजितने तलवार काढण्यासाठी म्यानावर हात ठेवला. पण तितक्यांत जयशीलने त्याच्या कर्मेत जोराने लाथ मारली, कृपाणजित वेदनेने ओरडला आणि उठून उभा राहिला. जयशीलच्यासमोर आपला काही टिकाव लागणार नाही हे त्याच्या लक्षांत आले. तो आपल्या घोंड्यावर स्वार होऊन पळून जायच्या विचारांत होता, जयशीलही शाब्ध होताच तोही चटकन कृपाणजितच्या घोड्यावर त्याच्यामार्गे चढून बसला. एका हाताने त्याने घोड्याचा लशाम पकडला आणि दुसऱ्या हाताने कृपाणजितचे केस घट्ट पकडले. एकीकडे आपल्या गुड्यांनी तो कृपाणजितला दुशा देत होता. संवर्णानुसार धोडा राजवाड्यासमोर जाऊन उभा राहिला.

स्थाय सेठेला राजा गचीवर उभा राहून मंत्र्यांशी विचारविनिमय करीत होता, त्यांनी सेवकाला बोलावले आणि आज्ञा दिली, "त्या दारूड्यांना इथे आणून हजर करा."

सेवक कृपाणजित व जयशीलला घेऊन राजाच्यासमोर आले. राजाने आपल्या घोडदळाच्या प्रमुखाबा ओळखले व म्हटले,

"जित, तू माझ्या घोडदळाचा प्रमुख आहेस. तू घोड्यावर बसून कोणते कौशल्य दाखवीत आहेस?" प्रश्न विचारताना राजाचा स्वर चढला होता.

काहीही न लपवता, जे घडत ते सारं कृपाणजितने राजाला सांगितलं. घारी हकीकत ऐकून घेऊन राजाने रागाने विचारलं, "जित, तुझ्या भिन्नेपणामुळे माझी संपूर्ण सेना बदनाम झाली आहे. तुझ्या अपमान केला आहेस. मी तुला बुद्धपारीची शिक्षा देतो आहे. तुझी तलवार इथेच ठेव आणि ताबडतोब या रुज्याच्याबाहेर जा."

कृपाणजितने जमिनीवर तलवार ठेवली आणि खाणी मान घालून तो तिथून निघून गेला. त्यानंतर जयशीलकडे सेवक नजरेने बघत राजाने म्हणलं, "अरे जुगान्या, मी तुला देहदंडाची शिक्षा देतो आहे. तुला काही त्यापूर्वी सांगायचं असलं तर सांग."

जयशील निराशेत बुडला होता. सांगण्यासारखं त्याच्याजवळ काहीच नव्हतं. म्हणून त्याने मोठ्या दीनवाण्या स्वरात सांगितलं, "महाराज, आपण मला मृत्यूची शिक्षा दिली आहे, तेव्हा जाता सांगण्यासारखं माझ्याजवळ काहीही उरलं नाही."

"तुला आपल्या प्राणांची भिती नाही वाटत?" आश्चर्यावरून राजाने विचारलं. "दारिद्र्याच्या भितीसमोर कसली आत्मीय प्राणांची भिती?" जयशीलने उत्तर दिले. त्यावेळेला मंत्र्यांनी मध्येच हस्तक्षेप करीत म्हटले, "महाराज, हा तरुण आपल्या कार्यालयांत काम



करण्या दिवंगत कुनशेखरचा एकुलता एक पुत्र आहे. त्याच्याबा आपण दया करावी."

"ठीक आहे, मी त्याची देहदंडाची शिक्षा कमी करतो. पण त्यानेही माझे राज्य सोडून गेले पाहिजे." राजाने आदेश दिला. राजाला प्रणाम करून जयशील मार्गे फिरणार तेवढ्यांत राजा पुढे म्हणाला, "ही धे, कृपाणजितने इथे ठेवलेली तलवार तू आपल्या हातांत ठेव. एका आठवड्याच्याआत तू माझ्या राज्याच्या सीमेबाहेर गेला पाहिजेस. समजलं ना?"

ते नगर सोडण्यांत जयशीलने उशीर केला नाही तो अरण्यापासून जाऊ लागला. त्याने सात दिवस रातावर्नातून प्रवास केला आणि अरण्यांतली फळे खाऊन आपले पोट भरले. त्यानंतर सूर्यास्ताच्यावेळी तो एका दुसऱ्या देशाच्या राजधानीजवळ जाऊन पोचला.



त्या रात्री, जयशील एका बंड्याच्या झाडाखाली झोपी गेला. थोड्याच वेळांत त्याला अगदी गाढ झोप लागली. गडयरात्री त्याला कोल्हेकुई ऐकू आली म्हणून तो जागा झाला. थोड्या अंतरावर झाडांच्यापध्दें भंद उजेड दिसत होता. त्याने धुई दिसला. चकित होऊन जयशील त्या दिशेने गिरवून पाहण्याला लागला, तेवढ्यांत 'बांचवा! महाकाल मला आता मारणार आहे' अशी आर्त हाक ऐकू आली.

जयशील लागलीच उठला आणि त्याने तलवार उपसली. जिकडूर तो आर्त स्वर येत होता, त्या बाजूला तो पळतपळत गेला. ते एक स्वरान होतं, दोन्हीन प्रेलांना अग्नी दिलेला होता. त्यांच्या ज्वाळांच्या उजेडांत त्याने काळी रक्ती धारण केलेली एक व्यक्ती पाहिली. त्याचे केस विखुरलेले होते आणि तोच ओरडत पळून जात

होता. अंगभर शुभ्र रक्ती पांघरलेली आणि एक व्यक्ती त्याच्या पाठहाण करीत होती व म्हणत होती. "बांच, थांब! महाकालचा हा सेवक कालकाल पाहूनच धरंभर कापणारा तू, महाकालाचा वलकारण्याचा प्रयत्न करतो आहेस?"

जयशीलने त्या काळकालला बांबवले आणि बेडापणीं न्दले, "तू मुणीही अस, मी तुला घाबरत नाही, पण कुणाच्याही मागे लागून त्याला मारण्याचा प्रयत्न करताना पाहता बसणे हे मला सहन होत नाही. तसे तू केवस तर मी तुला निश्चितच अडवीन."

त्याचे बोलणे ऐकूनच काळकाल विकटपणे हसल्याला लागला आणि म्हणाला, "तुझ्या धैर्याला मी दाद देतो. पण माझ खरं रूपदेखात तू झाला बघ." असे म्हणून त्याने पांघरलेले पांढरे वस्त्र फाटून फेंकून दिले.

कालकाजचे ते रूप अति भयंकर होतं. त्याच्या शरीराच्या रंग काळाकुड होता. त्याच्या डोळ्यांतून ज्वाळा बाहेर पडत होत्या. तोंडातून आग बाहेर पडत होती, त्याने भयानक गर्जना केली.

अंगभर जयशील स्तंभित झाला. पण त्याने लगेच स्वतःला सांवरले आणि काळकालच्या छातीकडे आपली तलवार तेंवत त्याने म्हटले. "अरे दुष्ट, तुझ्या विकृत आकाराकडे पाहून काही मी वाचरणार नाही. पळून जाणाऱ्या व्यक्तीला तू मारणारा आहेस, तुही अहं मित्राच आहेस."

काळकाल जरा मागे सरला आणि म्हणाला "तरणा, तुझे धावंत पाहून मला कौतुक वाटते

असागदी शक्तींना केवळ महासत्त्वही आपल्या कक्षांत ठेवू शकतात. आता न्याने मला आवाहन केलं होतं, तो सिद्धसाधक अल्पसत्त्व आहे, अशासा नामशेष करायलाच हवं." असे म्हणत तो बुद्धेपुढे जायचा प्रयत्न करायला लागला.

जयशीलने आपली तलवार त्याच्या छातीसमोरच धरली. त्यामुळे त्याला पुढे जाता येईना व तो वळून मागे पाहता सिद्धसाधकाला शोभू लागला. तितपयांत काळकावने आपल्या छातीवरची तलवार ढकलली.

परंतु जयशील काही त्याला तसाच जाऊ देणार नव्हता. त्याने झटकन काळकालच्या गळ्याचा नेम घरून तलवार फेंकली. त्या वारामुळे त्याचे मस्तक घडावेगळे झाले, आणि दूर जाऊन पडले. दुसऱ्याच क्षणी ते मस्तक पडलेले होते ते उठले आणि जोराने हसत म्हणू लागले, "जयशील, तू महावीर आहेस यांत संदेह नाही. माझ्या एताने तुझी तलवार भिजली आहे. म्हणजे आता तुमी तलवार अगोष्ट शक्तीशाली व गहिमागमी झाली आहे असा अर्थ होतो. ना, जे तुला सध्याचयं, ते निर्वधपणे साध."

त्याचे बोलणे ऐकून जयशील स्तब्ध झाला. त्याच्या आश्चर्याला सीमा नव्हती. तो त्या तुटनेल्या मस्तकाजवळ गेला आणि ते त्याने हलवून पाहिले. आता ते निजीव झाले आहे हे त्याच्या लक्षांत आले. जो मेल होता, तो निश्चितच बलाढ्य होता. त्याच्या कानांत आणि नाकांत शोण्याची आभूषणी होती, त्याच्या गळ्यांत घट्ट बांधलेली बोरपट्ट्यामण्यांची माळ होती. जयशीलने त्याला नीट न्याहाळून पाहिले.

चांबोबा



त्याने तलवार म्यान केली आणि बांचवा म्हणणाऱ्या काळ्या वस्त्रधारी माणसाला तो शोधू लागला. त्याला तो आसपास कुठेही दिसेना. कुठे गेला असेत? मितीने तो या झाडांच्याजवळ पूर्वेकडे होऊन वर पडला वसेल? अशा विचार करीत जयशील जख धटवृक्षाखाली झोपी गेला. होता, त्या वृक्षाजवळ पोचला.

त्या झाडाच्या पारांचावर बसलेली धुवडे चित्कारत होती. दुसरे कोरलेही ओरडायला लागले. जयशीलला वाटले की आता काही आपल्याला झोपता येणार नाही, शिवाय त्याला फारच तहान लागली होती.

"रात्रीचा तिसरा प्रहर संपला असावा असे वाटतंय. बसळपास सरोवर असातं तर पाणी पिईन. स्नान करीन आणि तसाच तडक नगरांत जाईन. कपडे फटके आहेत अन् खूप मळफेडी

15

मार्च २००९

मार्च २००९

14

चांबोबा





आहेत, तरीमुडां माझ्या कमरेची ही तलवार आणि तिचे नक्षीदार म्यान पाहून लोकांना वाटेला की मी कुणा कुलवत घराण्यांतला आहे. जे कुणी मला विचारलंच तर मी सांगेन की उरण्यांत बाघाशी सापना झाला आणि मी त्याला मारलं," असे विचार मनांत बोकवत जयशील तिथून निघाला. ते भयावह स्मशान ओलांडून तो पुढे जात रहिला. थोड्या दूर अंतरावर त्याला एक लग्नमंसे घर दिसले. घरांत दिवा तेवत होता. प्यायला पाणी मागून लहान भागबायचे त्याने टावले. त्याने हांक दिली, "सहाराज, मी एक वाटसरू आहे. प्यायला थोडे पाणी मिळेल का?" घराचे दार लागलीच उघडले. हातांत दिवा घेऊन एक म्हातारी बाहेर आली आणि म्हणाली, "बाळ, अंधार पडण्यापूर्वीच एखाद्या धर्मशाळेत झोपायला जायचंस. इतक्या रात्री कसला प्रवास करतो आहेस? आंत ये; पाणी पी."

जयशील आत गेला. दिव्याच्या प्रकाशांत म्हातारीने त्याच्याकडे लक्षपूर्वक पाहिले. अपचर्य प्रकट करीत ती म्हणाली, "मला वाटल की तीर्थयात्रेला निघालेला कुणी वृद्ध मनुष्य असशील हे रे काय? इतक्या लहान व्यक्ती एक तलवार कसलेला बांधून तू या उरण्यांत कशासा फिरतो आहेस?"

पाणी पिऊन जयशील म्हणाला, "पाणी पाहून तुम्ही माझे प्राण वाचवले आहेत. घरांत दुसरा कुणी नाही असं वाटतंय."

"होय बाळा, आणखी कुणी नाही. मला मूल झालं नाही. वर्षभरापूर्वी माझे पति चारने. ते राजाच्याकडे काम करीत होते. त्यांच्या मृत्यूनंतर त्यांच्या वेतनाच्या तिसरा भाग मला राजाकडून उदरनिर्वाहासाठी मिळतो. त्याच्या आधाराने मी माझे दिवस काढते आहे." म्हातारीने सांगितले.

"आई, या प्रांतात मी नवखा आहे. इथे जवळ अरावेल्या नगराचे नांव काय आहे? राजाचं नांव काय?" जयशीलने चौकशी केली.

एक दीर्घ उल्लास टाकील म्हातारी उद्गारली, "या नगराचं नांव आहे हिरण्यपुर. राजाचं नांव आहे, कनकक्ष। तो अगदी धर्मात्मा, प्रजेचा हितकर्ता आहे. प्रजेचे हित हेच त्याचे ध्येय आहे पण एका महिन्यापूर्वी कुणीतरी राजपुत्र व राजकन्येचे अपहरण केले आहे. त्या दिवसापासून राजा खूपच काळजीत आहे व आजारीच पडला आहे."

जयशील विचारांत पडला, आता आजारी राजाकडे तरी नोकरी मागायला कसे जाता येईल? त्याने आपला विचार बदलला आणि राजाच्या

जडवणीचाच तो उत्सुकतेने विचार करू लागला.

"आई, हे काम एखाद्या शत्रूने केले असतं. त्याने राजपुत्र व राजकन्येला पळवून नेल असेल. माझा तर्क ठीक आहे ना?" जयशीलने विचारलं.

"जरा आसं असतं ना तर मग काळजी नव्हती रे! कनकक्ष राजाने शत्रूला मारून टाकलं असतं आणि आपल्या दोन्ही मुलांना त्याने परत आणलं असतं. लोकांना तर असं वाटतय की त्याच अपहरण करणारा कुणीतरी राक्षस किंवा यक्ष असावा." म्हातारीने सांगितलं.

त्याबद्दल ती आणखी काहीतरी सांगणार होतीच तितक्यांत बाहेर काहीतरी गडबड सुरू झालेली ऐकू आली. त्या कोलाहलांत एक माणूस रडक्या सुरांत सांगत होता, "अहो, स्मशानांत माझ्या बडितांचे मस्तक छोटणाऱा याच बाजूला आता होता. ते पाहा. मध्यरात्री या ब्राम्हण म्हातारीच्या घरांत विवाजळतोय, तिने त्या खुनी माणसाला पाहिलंय का ते तरी निहा विचारून पाह!"

"तुं तर स्मशानाचा पल्लेकरी आहेस ना?

वडबड बंद कर आधी! ज्याचं मस्तक त्या म्हावीराने छोटलंय. तो तर काळकाल होता. आपण भुताप्रेतांचा गुरू असल्याची प्रौढी तो सांगत असे. असल्या शाण्या गोष्टींची मजा मळिती आहे ना!" एकजण नाराजीने बोलत होता.

दोघांचा दंष्ट्रत तिसरा बोवू लागला, "तुम्ही दोघेजण गप्प बसा पाहू. स्मशानाचा गेलेला पहारेकरी फुला जिवंत कसा झाला, याचा शोध घेण्याचं काम मंदीमहाशयांनी माझ्यावर सोपवलेलं आहे. मी नगराचा रक्षक आहे, कळलं का? तेव्हा मला अडनू मजा कुणीही!"

जयशीलने त्यांची बोलणी ऐकली. त्याने म्हातारीला सांगितलं, "आई, मला पकडायला नगर रक्षक आणि त्यांचे सैनिक आलेले दिसत आहेत. मी इथे थांबलो तर चालेल, की मी मागच्या दारातून निघून जाऊं?"

म्हातारीने कांदी उत्तर देण्यापूर्वीच नगररक्षक औरजोराने दरवाजा बाजवायला लागला व म्हणू लागला, "कोण आहे आंत? ताबडतोब दार उघडा बघू!"

(अपूर्ण)



## दलनायक

Restore

127

दुर्गापुरा राजा आणि शेंकराचा शत्रूचा यांच्यात लढाई सुरू होती. शेंकराच्या बाजूत रात्यावर एक मोठा झेबू पळला. त्यामुळे सत्पातिली वाढवू नये हाही. दुर्गापुराचे सैनिक तो दगड हलवण्यास प्रयत्न करीत होते. की ते आवले पूर्ण यत्न घापीत होते. तरी त्यांना दगड हलवता येत नव्हता. त्यांचा दलनायक जय अंतरावर उभा होता. त्याच्यावर तावाज होऊन तो ओरवता. "अनेकजण आलेत, पण उपयोग काय? एक बाघ सत्पातिली दलनायक पेश माही तुम्हाला? लवकर तो बाजूला सरवता. राजाचा रथ कोणत्याही क्षणी इथून जाता जाईल. मलाचक नेकाचो!"

लढाईतून निघून पळ घोरेंस्वार जात होता. क्षणभर थांबून त्याने तिथले हे संभ्रमण ऐकले. तो पलंग पाडून तो घोडेवरून त्या दलनायकांना झुणवता. "त्या दहा सैनिकांबरोबर तुम्ही रात लावतात तर तो झेबू हलवण्याचा प्रयत्न पुन्हा करता येईल की?"

"मी? मी तर हांचा दलनायक आहे!" दलनायकाने मोठ्या आदराने सांगितले. त्याचे तत्पर ऐकून तो घोडेवर खाली उतरला आणि त्या सैनिकांच्याजवळ गेला. सैनिकांना प्रोत्साहन देत तो म्हणाला, "चला रे सारे, मी एकत्रता आलोय ना जाता! चला, आपण पुरी बाकी लाकू हा दगड गळीच वाटून बाजूला दकलू शकू."

घोड्याच वेळात सर्वांनी मिळून तो दगड हलवता. घोडेस्वार खूब होऊन पुन्हा आपल्या घोड्यावर त्याने झाला आणि त्याने दलनायकांना सांगितले, "पर पुन्हा कधी सत्पातिली पडलीया मोठ्या दगडांना हाबापची जबर पडली तर आपल्या रानापती बीडगांवाला निरोप घाडूनून बोलाय!" जरी पडणून तो वेगाने घोडा डीठवीत पुढे निघून गेला.

त्याचे बोलणे ऐकल्यानंतर दलनायक आणि सैनिकांना कळत की तो दुस्मानासो कुणी नसून खुद दुर्गापुराचा सैन्यापती चीचर्माच होता.



नव्या  
वेताळ कथा

## स्वार्थी

मिर्चयी राजा विक्रम पुन्हा झाडाजवळ गेला. त्याने ते शेत झाडावरून खाली काढले व आपल्या खाद्यावर घेतले. निमूटपणे तो स्मशानाच्या दिशेने चालू लागला, तिथ्हा शेताने लपलेला वेताळ त्याला म्हणाला, "रजन्, मी तुला अनेकवेळां संगतां आहे की स्मशानातून मृत जनाची आहेत, पुतेंप्रेत आहेत आणि ती केव्हाही तुला शर देऊ शकतील. तुझ्या जीवाला त्यांच्यापासून रक्षा आहे. परंतु दुःखाची गोष्ट अशी की तू माझ्यासोपण्याकडे लक्ष देत नाहीस. मी तुझा शुभचिंतक आहे हे तुला आता कळत असेलच. तू संकटाच्या गर्तेत सापडलेला आहेस ते मला पाहायत नाही. इतके कष्ट मला केल्यानंतर जेव्हा तुला समजेल की ज्या स्मशानात तू इतके कष्ट झेतलो आहेस, ती







व्यक्ती किती स्वायी आहे, विलासी आहे, तपट आहे, त्यावेळेस तू निराग होणं साहजिकच आहे. माझी एकमात्र इच्छा आहे की आता तरी तू विचार प्रदलावास, म्हणून मी तुला स्पंदनदास नांवच्या एका कवीची कहाणी सांगतो, लक्ष देऊन ऐक," आणि वेताळाने पुढील कहाणी सांगितली.

स्पंदनदास हा गुर्गापूला राहत होता. तो लरुण झोता आणि तन्हेत-हेच्या कविता ऐकवण्यांत मोठा हुशार होता. मग ती कविता माणसांवर असो, जनगरावरची असो, झाडांवरची असो किंवा दगडावरची असो! शीकदेखील त्याच्या कविता मोठ्या अंशवर्तीने ऐकत असत. व आनंदाने त्याला यथाशक्ती देणगी देत असत. अशा न-वेने त्याचे आयुष्य आरमांत चालते होते. त्या गांवात त्याचे एक मोठे घर झाले. चार एकरांची शेती शक्ती आणि रहा. इचार स्वर्णाची रोख रक्कम त्याने जमवली. त्याला बायलं की अस्ता इतकी श्रेय करून देवसीप तर आपण आता लक्ष करावे आणि सुखास्मा-

धानाने संस्कार करावा, पण त्यावेळेस त्या प्रवेशात दुष्काळ पडला.

दोन वर्षे त्या भागात पाऊस पडला नव्हता. श्रीमंत मेढळीच्यावर त्याचा फारसा कांही परिणाम झाला नाही. त्याच्याजवळ असलेल्या भण्डारामुळे त्याचे दिवस मेढमीसारखेच चालू होते. परंतु गरीबांची अवस्था मात्र कठीण होती. त्यांच्याजवळ कंठीच उरल नव्हतं. अन्नाची निपाण्याची कांहीही सोय नव्हती. ते गांव सोडून दुराफीकडे जाण्याचा विचार करू लागले. जगन नावाचा एक तरुण दुसऱ्या प्रांतातून हिंदून आला आणि गांवकऱ्यांना सांगू लागला, "आता या गांवात आपल्यासाठी काय राहिलंय? आपल्याला राहायला योग्य असे फलेपूर नांवाचे गांव मी पाहून आलोय. तिथे काम करून आपण आपलं पोट भरेल शकू." पण गावांतल्या वयस्कर मेढळींना त्याची विचारसरणी फारशी पटली नाही. त्यांना गांव सोडण्याची कल्पना पसंत नव्हती.

त्यांनी रांगितलं, "तू सांगतो आहेस ते ठीक आहे, पण आम्हाला गांव सोडायची इच्छा नाही. स्पंदनदासच्या कविता ऐकल्याशिवाय आम्हाला जैन पडत नाही. तेव्हा एका अटीवर आम्ही गांव सोडून तुझ्यानरोबर येई. त्यावेळाला तू आपल्या-कडोवर गेण्यास सयं, त्याचंमन बळव, मग आपण सारे वगेर जाऊ."

ही कल्पना जगलाने स्पंदनदाससमोर मांडली आणि त्याला यस्तुस्थिती सांगून जंगल म्हणाला, "तू देखील स्वतः आमच्यानरोबर, गांवतले लोक तुझ्याशिवाय गांव सोडून जायला तयार नाहीत."

जगनचे बोलणं ऐकून स्पंदनदासचे मन भरून आले, तो तसेच गांवचा प्रमुख राजा चौधरी यांना भेटला आणि म्हणाला, "आपण कांहीतरी करावं. गांवकरी गांव सोडून जायचा विचार करीत आहेत." त्यावर चौधरीने आपली असमर्थता व्यक्त करून

म्हटले, "आपल्या दुर्दैवीमहल मी महाराजांजो अंगीदरच कळवलय, पण त्याचा कांही उपयोग झाला नाही. ज्यांना जायची इच्छा आहे, त्यांना जाऊ द्या ना! त्यांना थांबवण्यासाठी आमच्याकडे कांहीच मार्ग नाही."

स्पंदनदास गप्प बसला नाही. तो सरळ जगनकडे गेला आणि त्याला म्हणाला, "आपण सगळं मिळून दोनशे जण आहात. तुमच्यासाठी जल्येकता राजाच्या पोरपूजेसाठी म्हणून मी दररोज एकूण दोनशे रुपये देत जाईन, मी एकदा हा सारा खर्च उचलीन. म्हणजे कुणीही गळ सोडून जायची वेळ येणार नाही."

त्याची सूचना ऐकून जगन आश्चर्यचकित झाला, व म्हणाला, "तुला दिलावापण फारच मोठा आहे रे! पण तू किती दिवस आमचं अरं पातन पोषण करू शकशील?"

"मी दोन दिवस साऱ्या गांवात फिरत राहीन, लेकचेहाल स्वतः पाहीन, त्यांच्या फलप्रद जीवनावर कविता लिहीन, स्वर कविता महाराजांना ऐकवीन, त्या ऐकल्यानंतर महाराजांचं मन बरकरं होईल. जर मद्या कवितांमधे ही शक्ति नसेल तर मी कविता करण्याचा छंद सोडून देईन. मी समजून की मी कवी नव्हेच! मी गांवात पुन्हा पाऊल ठेवणार नाही."

आपल्या विचारानुसार स्पंदनदास दोन दिवस गांवात खूप हिडला, लोकांची वाईत जवत्या पाहून त्याला स्फूर्ति आली आणि त्याने फारच छान कविता लिहील्या. त्यांत जेतयेच्या हातउपेक्षांचे अतिशय बंद्यद्रावक वर्णन होते, कडोर मनाच्या लोकांचे भक्ती पावले असने, इतकी त्याची कविता प्रभावी होती. त्या कविता ऐकून तो राजधानीला गेला. सन्म्यांत त्याने मन हेलचणारी आणखी कांही रचय पाहिली. त्यामुळे स्फुरण चढून त्याने आणखी कांही मंगला भिरणाच्या कविता लिहील्या.



जेव्हा तो महाराजांच्या दरबारात जाऊ लागला, तेव्हा पहारेकऱ्यांनी त्याला अडवले. स्पंदनदासने त्यांना रांगितले, "मी विष्णुभक्त आहे. राजा हा साक्षात् विष्णूचा अवतार असतो. जय विजय प्रमाणे तुम्ही मला आंत जाण्यापासून कां अडवत आहात? मी जर तुम्हाला शपथ दिला तर तुम्ही पुढच्या जन्मी राक्षस व्हाल, मग काय ते तुम्हाच दत्ता." त्याने कवितेनून त्यांना वाद धातली.

पहारेकऱ्यांना त्याचा मोठेपणा व महत्त्व पटले आणि त्यांनी लगेच आंत जाऊन राजाला ही बातमी दिली. राजाने त्याला आदरपूर्वक आंत जाण्याची आज्ञा दिली.

स्पंदनदास दरबारात आला, त्याने आपला परिचय दिला आणि गुर्गापूच्या गांवकऱ्यांची दुर्धर अवस्था वर्णन करणारी आपली एक कविता त्याने ऐकवली. ते काव्य ऐकून राजा व दरबारात उपस्थित असलेल्या सर्वांचे डोळे पाणावले.

थोड्याच वेळात राजाने स्वतःला सांवरले



ही गोष्ट राजाला सांगून वेताळाने प्रश्न केला. "राजन्, दुर्गापूरच्या ग्रामस्थांचा स्पंदनदास अतिशय लाडका होता, त्याच्याचिपवी त्यांना आदर वाटत होता, दुष्काळाच्या वेळी त्यांनी हड धरला की जर स्पंदनदास त्यांच्याबरोबर दुसऱ्या गावी गेला नाही, तर ते कोणत्याही परिस्थितीत गांव सोडायला तयार नव्हते. स्पंदनदासने आपल्या काळ्यात गावाची कठीण परिस्थिती झाली खान रंगवून मांडली होती की राजाचे मनदेखील दबले. राजाने गांवाला मदत केली आणि त्यांना वाचवले. इशपर्यंत सारं काही ठीक आहे. पण जेव्हा गावी परत जाण्याचा जगनेने हड केला, तेव्हा स्पंदनदासने त्याला लटक नकार दिला. आणि राजाच्या दरबारातच राहाण्याचा आपला निर्णय स्वीकृतला. ही गोष्ट मला फार खटकली. मला वाटत की तो फार स्वाधी बनला होता. सुखोपभोगासाठी त्याने असं केले असं तुला नाही वाटत? राजकवी म्हणून त्या स्थानावर राजधानीत राहाण्याचा त्याने निर्णय घेतला, माच्या पाठीमागे मला तर फक्त त्याचा स्वार्थ व महत्वाकांक्षाच दिसते. त्यासाठी त्याने दुर्गापूरच्या लोकांचे प्रेम व आदर झालाही महत्त्व दिले नाही. अशी व्यक्तीला स्वाधी नाही तर दुसरे काय म्हणायचे? माझ्या शक्य समायोजनकारक उत्तर तुला माहीत असूनही जर तू मौन पत्करलेस तर तुझ्या मस्तकाची शंभर शकले होऊन इकडे-

तिकडे विखुरली जातील."

त्यावर राजा थिरक्याकाने उत्तर दिले, "साधारणतः कमीमांडली आपली कल्पनाशक्ती अशीच भाव यांच्या बलापराच कल्पनासुशीत विहार करीत राहातात. त्यांच्या कवितेचा प्रभाव, त्याचा परिणाम हे श्रोत्यांच्या मनावर अवलंबून असतं. स्पंदनदास-च्या कवितांमुळे ग्रामवासी मंत्रमुग्ध होत असत. या काव्यामुळे यापेक्षा जास्त काही गांवात होऊ शकतं नाही. परंतु त्याच कविता जेव्हा राजाने ऐकल्या, तेव्हा त्याचे फळ फारच निराळे झाले. त्या काव्यगायनाने केवळ कवीच्या गांवाचीच नव्हे, तर इतर दुष्काळग्रस्त गांवाची कठीण अवस्था राजाला कळली व त्यावर उपाययोजना झाली. हे प्रश्न सत्य समजल्यानंतर स्पंदनदासला कळलं की आपली कविता केवळ आपल्या गांवच्या लोकांना आनंद देण्यापुरती नसून इतर गांवांच्या लोकांनाही आनंद देऊ शकत. हा हेतू ध्यानात घेऊन त्याने राजधानीतच राहायचा निर्णय घेतला. खरोखर जर विचार केला तर त्याच्या या निर्णयात त्याचा स्वार्थ नसून परमार्थ आहे. सुखांचा उपभोग घेण्यासाठी त्याने हा निर्णय घेतला असे समजणे चूक आहे."

राजाचे मौन भंग झाल्यामुळे वेताळ शबासहित अदृश्य झाला व पुन्हा झाडावर जाऊन बसला.

(श्री रामकमल यांच्या रचनेवर आधारित)

ही गोष्ट राजाला सांगून वेताळाने प्रश्न केला. "राजन्, दुर्गापूरच्या ग्रामस्थांचा स्पंदनदास अतिशय लाडका होता, त्याच्याचिपवी त्यांना आदर वाटत होता, दुष्काळाच्या वेळी त्यांनी हड धरला की जर स्पंदनदास त्यांच्याबरोबर दुसऱ्या गावी गेला नाही, तर ते कोणत्याही परिस्थितीत गांव सोडायला तयार नव्हते. स्पंदनदासने आपल्या काळ्यात गांवाची कठीण परिस्थिती झाली खान रंगवून मांडली होती की राजाचे मनदेखील दबले. राजाने गांवाला मदत केली आणि त्यांना वाचवले. इशपर्यंत सारं काही ठीक आहे. पण जेव्हा गावी परत जाण्याचा जगनेने हड केला, तेव्हा स्पंदनदासने त्याला लटक नकार दिला. आणि राजाच्या दरबारातच राहाण्याचा आपला निर्णय स्वीकृतला. ही गोष्ट मला फार खटकली. मला वाटत की तो फार स्वाधी बनला होता. सुखोपभोगासाठी त्याने असं केले असं तुला नाही वाटत? राजकवी म्हणून त्या स्थानावर राजधानीत राहाण्याचा त्याने निर्णय घेतला, माच्या पाठीमागे मला तर फक्त त्याचा स्वार्थ व महत्वाकांक्षाच दिसते. त्यासाठी त्याने दुर्गापूरच्या लोकांचे प्रेम व आदर झालाही महत्त्व दिले नाही. अशी व्यक्तीला स्वाधी नाही तर दुसरे काय म्हणायचे? माझ्या शक्य समायोजनकारक उत्तर तुला माहीत असूनही जर तू मौन पत्करलेस तर तुझ्या मस्तकाची शंभर शकले होऊन इकडे-

तिकडे विखुरली जातील."

त्यावर राजा थिरक्याकाने उत्तर दिले, "साधारणतः कमीमांडली आपली कल्पनाशक्ती अशीच भाव यांच्या बलापराच कल्पनासुशीत विहार करीत राहातात. त्यांच्या कवितेचा प्रभाव, त्याचा परिणाम हे श्रोत्यांच्या मनावर अवलंबून असतं. स्पंदनदास-च्या कवितांमुळे ग्रामवासी मंत्रमुग्ध होत असत. या काव्यामुळे यापेक्षा जास्त काही गांवात होऊ शकतं नाही. परंतु त्याच कविता जेव्हा राजाने ऐकल्या, तेव्हा त्याचे फळ फारच निराळे झाले. त्या काव्यगायनाने केवळ कवीच्या गांवाचीच नव्हे, तर इतर दुष्काळग्रस्त गांवाची कठीण अवस्था राजाला कळली व त्यावर उपाययोजना झाली. हे प्रश्न सत्य समजल्यानंतर स्पंदनदासला कळलं की आपली कविता केवळ आपल्या गांवच्या लोकांना आनंद देण्यापुरती नसून इतर गांवांच्या लोकांनाही आनंद देऊ शकत. हा हेतू ध्यानात घेऊन त्याने राजधानीतच राहायचा निर्णय घेतला. खरोखर जर विचार केला तर त्याच्या या निर्णयात त्याचा स्वार्थ नसून परमार्थ आहे. सुखांचा उपभोग घेण्यासाठी त्याने हा निर्णय घेतला असे समजणे चूक आहे."

राजाचे मौन भंग झाल्यामुळे वेताळ शबासहित अदृश्य झाला व पुन्हा झाडावर जाऊन बसला.

(श्री रामकमल यांच्या रचनेवर आधारित)



## चलाख चिमणा

चिमणीताईने आपल्या चिमुकल्या छोट्या चिमणाचाकडे जरा काळजीनेच पाहिले, बाकीची सगळी पिढी उडायला शिकून बाहेर धान्य टिपण्या गेली होती. फक्त हाच छोटा प्रसन्न बाबला होता. त्याचे मोठे गोल डोळे अतिशय निरास आणि निष्पाप वाटत होते, चिमणीला वाटत की छाला काही स्वतःची काळजी घेता येणार नाही.

तिने एक उंसारा टाकला. ती शक्य तितका त्याच्यासाठी प्रयत्न करणार होती आणि चिमणाबाबनेही जमेल तितकं करावं असं तिचा वाटतं.

"चल रे बाळा" तिने त्याला प्रेरकपणे साद घातली. "आता तुला उडायला शिकायचंय की नाही?" "होय आई" आपले डोळे गरम फिरवित



मार्च २००२

४४

चांगोबा

त्याने उत्तर दिले आणि तिच्यामागून तो चालण्याला लागला.

त्याने रोड धोडे अंतर उडण्याचा सराव केला आणि तो चटकन तरबेज झाला. एकदमने त्याने साऱ्या गावातून चकरावेलीत मारली.

चिमणीताईला खरेच आनंद झाला. आता छोट्यालासुद्धा उडता येऊ लागलं की! पण त्याला या गणाची रस्तटी बघाई स्वयंन्यास? जिता जिता वाटू लागली. तिने त्याला काही स्थानिक शत्रुभाषिणी देण्याचे टाकले म्हणजे या अफाट दुनियेत त्याचा निभाव लागला असता.

"आता तुम्ही देखभाल तु स्वतःच करायचीस. पण त्यापुर्वी मी तुला काही अनुभवांचे बोट लावणार आहे." तिने सांगितले. "तू जर शेतांत असलास आणि जर तुला एखादा पुरुष किंवा मुलगा हत्तांत घुनुष्याबाग किंवा गोपश घेऊन येताना दिसला, तर ताबडतोब उडून दूर जायची."

"हो, आई" चिमणाबाबने मान झोतवली "कुणी जर खाली वांकून काम करित असेल किंवा त्याच्या हातांत काही गलेल तर त्यांचा भ्यायचं काही एक कारण नाही." चिमणीताई पुढे सांगू लागली.

"पण जर त्यांच्या विशांत दगडविण्ड असला तर...?" चिमणाबाबने विचारले.

अणभर गप्प झालेली चिमणीताई म्हणली, "माझ्यापेक्षा तुला जास्त माहिती आहे की? तू चांगला जगशील, जे पळ आता, माझ्या चिमण्या पाखाय."



## गणेश पुराण

तारकामुराचा निकुंज अत्याचार चालूच होता. त्याच बरोबर त्रिपुरासुर नावाच्या तीन राक्षसांनी तपश्चर्या करून वर प्राप्त केले व आकाशात भ्रमण करीत फिरणारी तीन नग्न निर्माण करून त्रिलोकावर राज्य करण्याच्या हेतूने ते तिन्ही लोकांवर चालून गेले. त्यांनी उल्कावृष्टी करून सुंदर दिव्यगंगार वगरांना आग लावली आणि त्रिलोक विध्वंस करण्यासाठी फंदाच वांधली, त्या राक्षसांचा शेवट करण्याची शक्ती एकट्या शंकरात होती. म्हणून सर्व देव शंकर-पार्वतीच्या अंतःपुरासमोर झाले आणि शंकराला सांगूळ घालून प्रार्थना करू लागले. शंकराला देवांचे ते सांगूळे ऐकून आंतल्या आंत जळफळाट झाल्यासारखे वाटले. त्रिपुरासुरांनी जो मारणहोम प्रारंभिला होता त्याची गोंष्ट ऐकून शंकराला त्वंच

चढला व त्रिशूनावरची धूळ वगैरे झाडून शंकराने तो धारण केला. नंतर त्याने आपले अनुयायी नंदी, भृंगी, व सर्वांना बरोबर घेतले आणि त्रिपुरासुरांचा महाप्र करण्यासाठी निघाला.

त्याच वेळी आणखी एक राक्षस केलाळ हत्तीचे रूप घेऊन त्रिलोकात रास्त करण्यासाठी निघाला. त्याला गजासुर हे नाव होते. तसा तो शंकराचा फार मोठा भक्तच होता. स्वतः शंकराशिवाय इतर कोणाच्याही हस्ते त्याला मरण येणार नाही, असा जर त्याने मिळविला होता.

नारवाने त्याला घेऊन त्याला सद्ग्रा दिला की त्याने शंकराला आपल्या बुद्ध्यातच कायमचे ठेवून घेतले तर त्याचे हित होईल. गजसुराला तो सद्ग्रा घटला व त्याने जवळ तपश्चर्या करून शंकराला प्रसन्न केले, शंकर त्रिपुरासुरांच्या वधसाठी निघाला होता

३. शंकराश्री युद्ध





आणि ती गजामुराच्या इच्छेप्रमाणे गजामुराच्या हृदयात वस करून राहू लागला

'शंकर गजामुराच्या हृदयानच राहू लागला तर त्रिपुरामुराचा वध कसा होणार? पार्वतीच्या मनाचे समाधान तरी कसे होणार? शंकरपार्वतीच्या पोटी जन्मलेल्या मुलाच्या हातीच तारका-मुराचा वध होणार!' असे म्हणत सर्व देव हुलाश होऊन बसले असता नारद म्हणाला- "शंकर म्हणजे वाढत लिंगच की नाही! ती सृचना ईवांना कळली देव गजामूर होता तेथे जाऊन शंकराचे स्तोत्र गाऊ लागले

गजामूर शंकर भक्तच होता ती जुद्धा शंकराचे मतोअंगण शंकर डोळ्यांमार्फत शिवसिंहा स्तोत्र घालू असता वाहू लागले, इतके की शंवटी गजामूर उभा फिरला गेला शंकर बाहेर आला गजामूराने लोळे मिटतांना म्हटले- देवां मी तुझ्यावर श्रवसा केला

मार्च २००२

होता आणि तू हे काय केलेस रे? तेव्हा शंकर म्हणाला 'गजामुरा शिवभक्तीचे एक उदाहरण म्हणून तुम्ही कीर्ती रत्नाची यासाठी गजामूर सर्वदा माझ्याजवळ राहील व मी तेव्हाही गजामूरच धारण करेन' असे सांगून शंकराने गजामुराला कैलाशासक दिला

शंकराने पृथ्वीचा एक केला चंद्रासुद्धा त्या रयतीची चाक्रे केली चारही वेदांना रखरख केले वचनेवाला सारथी केले, मेघ पर्वताचा धनुष्य केला आणि विष्णूला बाण केले सतर आपले अन्वयाची नदी, शुभी भूमी चौर प्रथम गर्णांना वगैरे घेऊन त्रिपुरासुतावर स्वारी करायला निघाला तेव्हाही कांठी देव संपन्न शंकर त्रिपुरासुताचा संहार कसा करतो, पहायला पाहोपाड मिघाले

घरात पार्वती एकटीच होती तिचा प्रत्येक क्षण व्यवहारखा वाटत होता

अशा समयी नारद येऊन पार्वतीला म्हणाला मुली पार्वती! शंकराने तुझ्याशी लग्न केले तेव्हागारून तारकासुर तुला कसा आम बायबा घालून विचारत आहे, तुझ्यावर कोणत्या प्रकारचे सकट येईल हागणी कठीण आहे त्या तारकासुराचा वज्रदत्ताची मदत आहे. वज्रदत्त शंकर मायावी आहे म्हणून तू पारकाळजीपूर्वक राहिले पाहिजेस, बर रे! नादाने पार्वतीला या शब्दून सावध करून ठेवले

पार्वती काळजीन घडली. चांगले न्हाऊन घेतले तर कदाचित् मनाचा ताप कमी होईल असे पार्वतीला वाटले

पार्वतीने तेल लावून डाळीच पीठ व इतर उबट्याची इच्छा आता चोळून लावली च अशाच

46

चांदोबा

उबटन काढून एक गोळी केली व त्या गोळीचा एक बाहुला केला व तो पाहून तिला आनंद झाला तिनं तो बाहुला खावी ठेवून जरा नजर फिरविली असेल नसेल, त्या बाहुल्यात बदल होऊन गोड बोकडे बोलणारा एक मुलगा तिला दिसला बोला रे बाळा तू?" पार्वतीने गोड शब्दात विचारले

"तुम्हाला तांबड्याच्या उबट्याची गोळीच नाही का म आई मी! मी तुम्हाच मुलगा पुत्रगणपती! तो मुलगा म्हणाला पार्वतीने त्या मुलाला उचलून त्याचे मुके घेतले व त्याच्या हातात एक अक्षराचा शब्दा दिला म्हणाली "बाळा रे! तू कीडमृगीनाही आन येऊ देऊ नकोस!" असे नागून त्या मुलाला घराच्या सिंहद्वाराबाहेर उभे केले

"आई मण तू काही खातला नाही देणार का?" त्या मुलाने माता पार्वतीला विचारले पार्वतीने लगेच पोटी मळून तिचा मोदक करून त्या मुलाला दिला

पार्वतीला मळवून गेले तर आपल्याला प्राणमय राहणा नाही असा विचार करून तारकासुराने वज्रदत्ताला पार्वतीचे अपहरण करून आणायला पाठविले वज्रदत्ताचे दात म्हणजे वज्रान्तचे सुडां चूर्ण करणारे होते त्याने उरुचे रूप धारण केले आणि बांग उकरून काढून तो निघाला म्हणून त्याला मूषकामूर हे ही नाव मिळाले पार्वतीचे अपहरण करण्यासाठी त्याने कर्णी व गोकर्णी नद्यांच्या आपल्या दोघा अनुययांना पाठविले

ते दोघे सिंहद्वाराजवळ गेले व चोर वृष्टीने पहात सिंहद्वारासमोर अक्षुशाचा मददद धारण करून पाहारा देत असतंला मुलाला म्हणाले- 'ये! आण खेदू या!'

चांदोबा



तो बालक, बाणू काही त्याच्याकडे न पाहिल्या नारका हसत म्हणाला- 'शोड खाऊन घ्या रे!' असे म्हणत त्याने दोन मोदक त्यांच्या अंगावर फेकले ते त्यांच्या डोक्यांना इतक्या जोराने लागले की त्यांची डांकी रागर फिरल्यासारखी झाली पुत्रगणपतीने त्यांना बोलाविले व दरडायून म्हणाला "अपले कान स्वतःच्या हाताने पिळून घ्या आणि थोबाडीत मारून घेऊन मग खाऊ ते जा!" त्यांनी त्याप्रमाणे केले व वज्रदत्त गळमाकडे धावत गेले आणि घोंघ टाकीत झालेला वृत्तान सांगितला

वज्रदत्ताने जोराने हुकारून मूषक रूप धारण केले आणि सिंहद्वाराच्या खालून बीळ करून तो आत जाऊ लागला. पुत्रगणपतीने कमोच्या करगोट्याचा फास करून त्या मूषकावर टाकला तो पाश मूषकामुराच्या ठीक गळ्यातच जाऊन

47

मार्च २००२



पडला मूषकासुर 'किंचाकेच' करीत असता त्याच्या डोक्यावर दांत ठास दिले आणि त्याची शेंपटी घालून त्याला नगर फावून वृक्ष केवळ दिले

चित्रगणपतीने वृक्ष फेकून दिलेला तो मूषकासुर स्वर्गला पात नसले त्याच्या राजधानीला आत्मपुरातमीर धाडविणी जाऊन पडली. त्याची बायको घबरा फार मोठी भक्तीज होती तिने आपल्या दोघांचे कुंकू पांश्वत रहावे म्हणून देवीची आराधना करून तसा वर प्राप्त केला होता धवसा धावत प्रतीजवळ गेली व त्याचे स्वागत करून तिला तसा वर प्राप्त असल्याचे तिने सांगितले नंतर तिने पार्वतीच्या वाटला कधी न जाण्याचीही पत्नीता अजातून सांगितले

त्रिपुरासुराचा संहार करून पावतीला जाऊन मंदण्याच्या हेतूने घड्याईने शंकर घरात जाऊ

मार्च २००२

48

चादोबा

लागला तेव्हा त्या बालकाने शंकराला अडविले शंकर चकितच झाला त्याने त्या बालकाला काढ्या म्हणून विचारले 'कोण तू?'

तो बालक खदखदाईत म्हणाला 'मी का? आईचा मुलगा! तू आता कीडमुलीमाही येऊ देऊ नकोस, असे माझ्या आईने मला लागितले आहे!'

'मी परमेश्वर आहे! ' शंकर म्हणाला

मला कोणत्याही देवत्वाची किंवा नाही माझी आई प्रकृती स्वरूपिणी आहे. आईच्या आज्ञेचे पालन करणे, पयदे एकच कर्तव्य मला माहीत आहे!'' तो बालक म्हणाला

त्रिपुरासुराचा वध करून शंकर परतला. त्याच्या थोडे पाठीमागून नदीमृगी शंकराच्या पराक्रमाचे स्तोत्र गात येत होते शंकराचा 'जयजयकार' करीत तेहतीस कोटीदेवही येत होते. ते शंकू होऊन शंकराचा एका सहान्वित शालकशी वाद चालू असलेला ऐकू घ पळू लागले

'अरे, तुला देवीची काही माहीत नाही म्हणतो आहेस! तुम्हीचे मूल कारण पळवत आहे! तोच देव होश! शंकर म्हणाला

'तू एवढा मोठा द्रिस्तो आहेस पण तुला काहीच माहीत नाहीसे द्रिस्त आहे आदिशक्तीने सर्व विश्वाची आणि त्रिमूर्तीची सृष्टी केली!'' असे म्हणत तो बालक रांगू लागला:

'आदिशक्तीने आपले रूप लवण्य छवी घालून ब्रह्मदेव, विष्णू व महेश यांची सृष्टी केली तिने आपल्या नावाप्यातील त्रिवर्ण नीलवर्ण व शुभ्रवर्ण कानीने अनुक्रमे तिघांची सृष्टी केली. ब्रह्मदेव की विष्णू दोघांनी देवीने त्यांना ज्ञान



केली. त्या आज्ञेचे उल्लंघन केले तेव्हा देवीने आपणा निसरा डोळा उघडून त्यांना भस्म करून टाकले महेश हा आज्ञाधारक मुलगा होता त्याने देवीजवळ तिचा तिसरा डोळाच मागितला देवीने तो काढून त्याच्या कपाळावर चिकटविला त्याने लगेच तो उघडून तिला भस्म केले ती जळत असता त्रिमूर्तीच्या ठेगण्या व निसारे उडू लागले व त्यांची तेजस्वी भडवळ दिगंतात व्यापली राखेने सर्व विश्व व्याप्त झाले. देखी पूर्ण रूपे भस्म झाल्यावर पुन्हा स्वात्मरूपाने प्रगट झाली म्हणून तिला महामाया महाशक्ती ही नाव प्राप्त झाले तिच्याच हेतूने करून त्याला सृष्टीचा खंय करण्याची शक्ती दिली ब्रह्मदेव व विष्णूला तिने त्यांच्या भरमशिवीनीतून बोलाविले व ते पुन्हा स्वरूपपात प्रगट झाले थांबोया

देवीने तिची जी गाळ उली होती तिचे तीन भूषण केले व सरस्वती नक्षत्री आणि उग्रची सृष्टी केली सरस्वती ब्रह्मदेवाची तक्षत्री विधाची आणि उग्र णिघडाकराची अर्धगी करून देऊन देवी अंतर्धान पावली

तुलसीतमीम ती केवळ कपोल कल्पित कथा आहे!'' शंकर म्हणाला

'मी सांगितली ती तू कथळ कपोल कल्पित कथा म्हणत असशील तर परब्रह्मदेव वीर तू म्हणालास तो कोण वेदांतच होता! ही सर्व सृष्टी देवाच्या पोटी जन्माला आली असे म्हणण्याऐवजी आदिशक्तीच्या पोटी जन्माला आली असे जाणून खरे वाटत नाही का? त्या बालकाने विचारले तो म्हणाला ते तेथे हजर असलेल्या पुरुषांनी ऐकले

49

मार्च २००२



आणि त्यांची तडि उतरली. एकटा बिष्णू त्याचे कीर्तुक केव्हातारुखा स्मित करू लागला. तेथे ज्या देवी व शंकर स्थिया होत्या त्याच्या लोंढावर स्मित झळकू लागले.

शंकर सतापुत्र म्हणाला- 'तुला पाहून तर मू अगदी अवोध बालक दिसतोस. शास्त्राण्यामारुखा दातावर आडवर न राहता बाजूला सरक पाहू! रागाला दाखून ठेबचेल्या आवाजात शंकर म्हणाला 'माझ्या जीवांत जीव असेपर्यंत तुला मी आत जाऊ देणार नाही.' तो मुलगा म्हणाला शंकराने टाळी बाळबुन आपल्या प्रमथगणाना खूण केला.

वातक हसत म्हणाला- 'मना अवोध बालक म्हणून तू मीठा चरणीचा आज खलविला होताना आणि महापावर बस प्रयोग कलायता आपल्या प्राध्यापना पारमीत आहेस, ते बरोबर आहे का? तर तर ठीक आहे, पी गणाधिपती आहे!' असे म्हणत त्या बालकाने हतातल्या अक्षुणाने जमिनीवर प्रहार केला. भूमी दुभंगतसामारुखी होऊन पुत्रगणपतीचेच रूप असलेले महसावधी पुत्रगणपती जमीन फोडून वर आले व त्यांनी

आपापल्या अंकुश, त्रिशूल व शूल व हाता खाली नंदी, शंमी, जमी व धर्माशक्त व दक्षत गुणांना हावून पाळवून लावतात असे पळवून लागले. ते पाहून इतर प्रमथगण वाट कुठेत तिकडे गजून गेले. पुत्रगणपतीचे गणही अदभ्य झाले.

शंकराने रौद्र रूप धारण केले आणि त्रिशूल हाती धरला. बालकाने अक्षुशाच्या दाढ्याने त्रिशूलावर प्रहार करताच त्रिशूल 'स्व पणा' असं आवाज करीत जमिनीवर आदळले. बालक खदखदा हसत म्हणाला- 'माझ्या आईने माझ्या हातात दिलेला दंड हातात असेपर्यंत तुला कांही करता येणार नाही. तुझ्या मनात जे कांही कलायताचे आहे ते निर्विघ्नपणे घेईस यासाठी मी पूर्णपणे तयार आहे, मग! त्यानंतर जे कांही स्वावयाचे असेल ते माझी आई पाहून वेईल! असे म्हणत त्याने आपल्या हातातला अंकुश, मग शंकराचे सू केवून दिले. गजाने उभेपणे बिगून उलटून बालकाच्या फुट बा फेकले. तत्क्षण वातक "आई" अशी मोठ्याने हाक मारीत असतं त्याचे खोके उडून आकाशात उबाले व प्रकाशाचा झोत अखिलब्रह्मांडात फैकीत अंतरिक्षात लीन झाले.



मार्च २००२ 50 ज. द. व.



## भविष्यवाणी

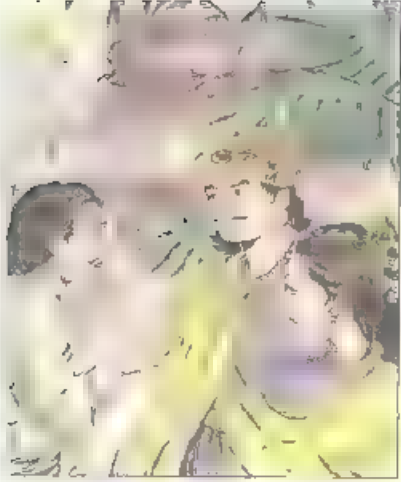
चक्रगितीचा राजा चतुश्चर्मा नेहमी हेसत अनायक आणि दुस्मानांही हसकत राहाम्या, त्याला वारायच की जीवन क्षणभंगुर आहे अशातल्याही क्षण सापळाचा मृत्यू होऊ शकत माणून काही वा भूतच ३, पद्म घटन घालेल तडी म्हणून चने येणारा प्रत्येक क्षण आनंदाने घातलात. त्याला नेहमी वयबनच्या गोष्टींमधे रस वाटत असे.

एक दिवस सध्याकाळच्या वेळी राजा व राणी आगेमधे फिरत होते. अचानक राजाने राणीला म्हणून 'ही आई आणि फुले आपण दोघांज पाहता तर त्यात काहीही नावित्य नसत मू मला काहातरी असलाग. की त्यात काहीतरी नव असेल. राजाचे हे वोलणें ऐकून राणी हसतच म्हणाली, 'तुम्हीही काहीतरीच कोलत आहात हे. इशरोज नवीन कांहीतरी मी कुठून आणू? नि काय साणू?' राजा बिचारात पडला. थोडका वेळाने तो म्हणाला, 'सा, मग आपण अस कर या! आता आपण झेल्या माळ्याच्याबरोबर जरा वेळ गप्पा

मणा वा त्या वेळी आपण तांबड्या पाणी पालीत असलेल्या माळ्यांना त्यात घालाकरे

माळी घाबतच तिथे आला. राजासमोर तो हात जोडून उभा राहिला. राजाने आपल्या गळ्यातल्या त्या त्या माळ्याचे दिवा उकता व वरमि मिळालेला हा हर पाहून माळ्याला काय वाटसय हे जाणून घेण्याची राजाला इच्छा होती. पण माळ्याने त्यावर कांहीच प्रतिक्रिया दर्शवत नाही. त्याने निमूरपणे तो हर आपल्या कपड्यांत गीट गुंडाळून लपवला आणि तो जाग्यसाठी निघाला, त्याचे हे वर्तन पाहून राजा चकित झाला. त्याने माळ्याला विचारले, 'अरे, मी तुला कांहीही कारण समनाला हा किमती हार दिला तरीही तुला असंद वाटलेला दिसला नाही. कित्या आश्चर्य वाटतेले दिसले नाही. अस का?'

'महाराज मला आगावरच माहिती हात की जाण ना उला आपण मला हा हार देणार म्हणून ' माळ्याने उत्तर दिले.



त्याच्या या बोलण्याचे आश्चर्य बघून राजाने त्याला विचारले, 'तुला अगोदरच हे माझेही होते' हे कस शक्य आहे? तुला कुणी सांगितले हे?

'ही एक मुनीवर्यांची भविष्यवाणी आहे महाराज.' माळ्याने खुलासा केला ती पुढे सांगू लागला. "चार दिवसांपूर्वी मी पूर्वेकडच्या जंगलतटवरील माझ्या गावी गेलो होतो. गावकऱ्यांनी मला सांगितले की तिथे एक मुनीश्वर आहेत आणि त्यांनी सांगितलेले भविष्य लागतच सुरू ठरेल. मी त्या मुनींच्या दर्शनाला गेलो मला बघून त्यांनी आपल्या हातातला दड बर उचलला आणि म्हणायला लागले, "तू मोठा भयंकराने आहंम बाबा लौकिक महाराज तुला एक किंमती हार देणार आहे."

हे सांगून माळी पुढे म्हणाला 'महाराज, आपण मार्च २००२

जेव्हा मला बोलावण पाठवला का त्याचवेळी मी समजलो की आपण मला हार देणार आहात.

त्याचे बोलणे ऐकून राजा धक्का झाला. गणने मोठ्या आतुरतेने राजाला सांगितले 'चल आपणही या मुनीवर्यांचे दर्शन करू या

राजा काही बोलणार त्यापूर्वीच माळी म्हणाला "ते झियेला दर्शन देत नाहीत."

हे ऐकून राणी जरा काळजीत पडली. ती म्हणते राजाला सांगितले, 'या महाराजांनी विचार कधीकधी आपल्यासारख्या सर्वाना माणसांना समजात नाहीत. ती नाही जाऊ शकते ती काय झाली? आपण त्याचे काही घ्यायचे प्रयत्न करा

राजाला काही राणीचा विचार पसराय द्या नाही तो म्हणाला, "देवी! आपले भविष्यच आपण आपल्याला अगोदर कळत तर आपल्याला काय मजाल राहणार नाही."

'आपण अस का मानता? आपले जेव्हा आपण जास्त चांगल्याप्रकारे धर्मीक करू शकता आता आपलाच हवा. राणीने हट्ट धरला

राणीच मन राजाला मोडवेल. दुसऱ्या दिवशी रथेत बसून तो मुनीवर्यांच्या दर्शनाला गेला. राणीच्याकडून राजा जो परतला तो रात्रीच रथेत चढून कलतच आला. त्याच्या चोऱ्यावर चिंता स्पष्ट दिसत होती. गणनेने केल्या त्याच्या कारण विचारले परंतु राजाने मीन पाळत होते काहीही उत्तर त्याने शपथचे टाळले

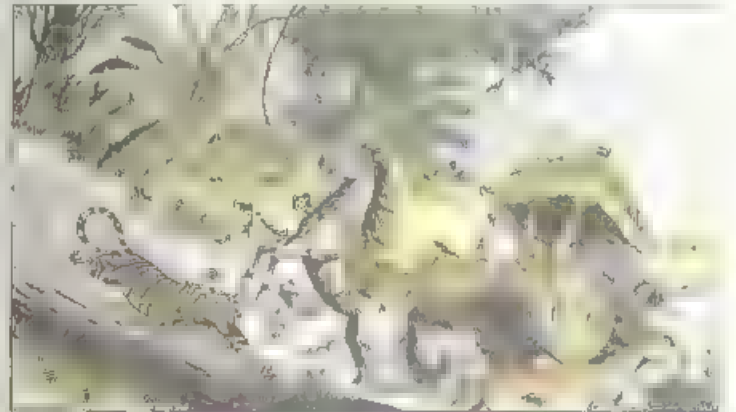
आपण माझ्यापामून काहीतरी करवून घ्यायला या मुनीवर्यांनी काय सांगितलेला मला माझी शपथ आहे. आपण सांगेवरच नाही

राजाला हसत आपल्या मस्तकावर ठेवीत राणीने निर्धाराने सांगितले

तेव्हा राजाने जे घडले ते बघू आवाजाने सांगितले राजाच्या घरातली स्मरुचिंत पादत्राणी पाहून मुनीवर्यांनी म्हणले "राबत, लौकिक तुमची जगदी घपनीय स्थिती होणार आहे. इतक्या मध्य तर तुमच्या पायातली पादत्राणी देखील राहणार नाही, पादत्राणासाठी तुम्हाला दुसऱ्याच्यासमोर हात पसरवा" जगेल एक भिडू तरुण येऊन पुन्हा तुमचा मुकुट मस्तकावर ठेवीत

मुनीवर्यांची भविष्यवाणी ऐकून राजाचा भितीने थरकाप झाला त्याला वाटले की त्याच्या पायांखालची जमीनच सरकते आहे काहीही न बोलता तो मुकाट्याने परत फिरला,

"देवी! मुनींच्या भविष्यवाणीवरून मला तर अस वाटतय की एखाद्या पराक्रमी राजा आपल्या राज्यावर आक्रमण करणार असावा बहुतेक



आपला पराजय होईल आणि आपल्याला अरण्योत जनवाणी फिराय लागेल जसे दिसेल. आता तो भिडू तरुण आपल्याला केव्हा येईल आणि आपले राज्य केव्हा परत आपल्याला मिळेल ते तर सांगता येत नाही.' राजाने मोठ्या दुःखी आवाजात सांगितले

हे ऐकून तर राणीची अनास्था फारच कठीण झाली काय कराव ते नित्य काही सुचेल ती नव्हत. 'आपण त्या मुनीवर्यांना विचारायच तरी की या संकटाला बाहेर येण्याचा एखादा उपाय आहे का म्हणून? आपल्याला पूजाअर्चा जपजाप्य, अस काहीतरी करावे लागेल परंतु एकदा आपण त्याच्याकडे जाऊ आणि विचारून यावे

दुसऱ्याच दिवशी राजा पुन्हा मुनींना भेटायला निघाला. वाटेतल्या अरण्यात त्यानेडला एक वाघ एका हरीणाचा पाठलाग करीत होता. वाघ त्याच्या समोर नेमका असा. वाघाला पाहून वाघा घाबरला



आणि रथाना खेचत खेचत बबळच असलेल्या चिखताच्या खड्ड्यांत त्यासकट पडला. राजा रथांतून खाली चिखताच्या दडवलीत पडला रथाच्या उरध्मागे धोड्याला आसरायला खूब प्रयत्न केला, पण त्याला ते जमले नाही, उलट तोंच दुसऱ्या बाजूला जाऊन पडला.

राजाची पादत्राणे दलदलीत लागली, त्यांतून तो बाहेर आला आणि अननामीच पुढे चालू लागला. रस्त्यात काटे विखुरले होते. ते बाजूला करीत तो त्याजवळ आला, त्याने साव्याची पादत्राणे घेतली आणि प्रायांत चढवली.

त्याच येवजेला एक भिन्न तरुण आपले धनुष्यबाण घेऊन तिथून जात होता. झाडांच्या बुंध्यात राजाचा मुकुट त्याला दिसला, त्याने तो उचलला आणि आपल्या दुशाल्याने तो स्वच्छ पुसला. राजाच्या भरतकावर तो मुकुट त्या तरुणाने ठेवत विचारले, "महाराजा, आपल्याला कुठे कागलं पिल्लं तर नाही ना?"

प्रहरभरतच तारल्याने रथ सरळ केला आणि राजाच्यासमोर जाणून उभा केला. राजा रथात

बसला आणि म्हणाला, "असा आम्हाला मुनी-गर्वाकडे जायचं नाही, सरळ राजबाड्याकडे चल."

अंधार पडायच्यावेळीं राजा राजबाड्यांत पोचला. राजाचे वसडे चिखलाने लडबडलेले पाहून राणीने कापऱ्या आवाजात विचारले, "हे काय झालंय? आपल्या वस्त्रांवर ही धाण कशी उडली?" राजाने मारी कडवणी सविस्तर सांगून राणीला म्हटले, "खटेखटेच मुनीवर्गाची वाणी तंतोतंत खरी ठावी. त्यांनी म्हटलं होतं. अगदी तत्संघ झालं पण भविष्याचा विचार करीत मी उगीचच अनेक अनावश्यक कल्पना प्रचलित घेऊनल्या आणि त्याचा निचाऱा झालाना मला ज्या मानसिक यातना झाल्या, त्यांचे वर्णन करणेंही अशक्य आहे. भविष्य माहीत नसल्यामुळेच जीवनात आनंद आहे. तेच सर्व सुखांचे कारण आहे."

राणीनेही याला दुसरा देत म्हटले, "हो वृहन्नशी गौष्ट कटायता हवी म्हणून आपल्याला किती यातना सहन कराव्या लागल्या आहेत! यीही किती उताऱ्याळ झाले होते उगीचच!" असं म्हणून तीही हसामला लागली.



## नोकराने शिकवलेला धडा

तेजप्राची अनेक वर्षे शिक्षक होते. ज्या दिवशी ते सेवानिवृत्त झाले, त्या दिवशी त्यांच्या सरकाराची एक सभा झाली. त्यात प्रत्येक जण त्यांच्या अपार ज्ञानाबद्दल त्यांची भरपूर प्रार्थना करीत होता. देशासम्यांइतकी ज्ञानी, बुद्धिमान व्यक्ती असपासच्या प्रांतात कुणीही नव्हती, आपली स्तुती ऐकून शाहीनूचा फारच खूप झाले.

संध्याकाळी घरी परत आल्यानंतर त्यांना मिळालेली शाल व पुष्पाहार त्यांनी आपल्या पत्नीवर, सावित्रीला दाखवित म्हटले, "सावित्री, मी एक ज्ञानी, बुद्धीमान, प्रकांड पंडित आहे वांत संदेह नाही. पण बराच काळ माझ्या मनात एक शंका घर करून बसली आहे. मी एवढा बुद्धिमान असून माझ्या वर्गात इतके काही विद्यार्थी कां असत?"

"कदाचित तुम्ही त्यांना विचेच्या फोकाने मारत असाल" सावित्रीने म्हटले, "छे छे, असा विचान्देखील मी कधी करत नाही. मी कधीही

विचेचा फोक किंवा काही धापरलेही नाही." हेचराखींनी दाखून सांगितले.

"मग तुमच्या भारतास मिशा पाहून तर मुलं धाबरत नाहीत ना? तुमच्या शास्त्राणाच्या मिशा पाहिल्या की मला आपल्या लग्नानंतर मी गुहाला प्रथम पाहिलं त्याची आदरवा घेत, मी तर नेदरून गेले होते अगदी!" सावित्रीने हसतहसत सांगितले.

नोबरीनून निवृत्त झाल्यानंतर शाही आपल्या गांढी राहणाल गेले. कारण आता शाहाने राहाणें म्हणजे तितका खर्च त्यांना झेपता नसता. त्यांच्याजवळ कांही अशी फार मोठी रक्कम शिल्लक नव्हती की त्यांच्याजोदार असेलें दिवत आपणांत राजसत्ता असते असले! सकारपासून संध्याकाळपर्यंत घरांत बसून त्यांनी पुढकें वाचायचा मपाटा लावला आणि बाचनात वेळ घालवायला सुरुवात केली.

त्यांचा हा दिनक्रम पाहून एक दिवस सावित्री त्यांना म्हणाली, "नुसतं ज्ञान जमचीत नसण्यांत



काय फायदा? ते ज्ञान इतरांच्यात जर वाटलं तर त्याचं सार्थक होईल, असं म्हणताना की ज्ञान ही अशी एक संपत्ती आहे, जी कितीही वांटली तरी कमी होत नाही, या गांधीत अनेक प्रौढ अशिक्षित लोक आहेत. त्यांना तुम्ही शिकवा आणि काही उपयोगाच्या गोष्टी सांगा! त्याने गांधीत तुमच्या मानाची आणि थोडक्यात गुण्याची पदवी पडेल."

देवशास्त्राच्या सावित्रीचे हे बोलणे घटने, ते स्थल: अशिक्षित लोकांच्या घरी गेले आणि त्यांनी सांगितलं की विजयादशमीपासून काहीही ऐसे न घेता ते सर्वांना फुकट शिकवतील.

विजयादशमीचा दिवस उजाडला. रात्रीचे शौजन केव्हावेत ते पुन्हाके वेळ शक्य होतं. पण आश्चर्याची गोष्ट म्हणजे तिथे फक्त एकच माणूस बसलेला होता. गांधीच्या मोठ्या ठाकुरांचा नोकर रामू.

गांधींच्यांनी हा खबलेही उपेक्षा बघून देवशास्त्री फार दुःखी झाले, लोक उशीरा येतील असं समजून ते मोठ्या आंगोने त्यांची वाट पाहत बसले. पण जेव्हा कुणीच आलं नाही, तेव्हा त्यांनी रामूला सांगितलं, "तुला फक्तवालाच मी कशाला शिकवत राहू? मी निघतो!"

पण रामूने शास्त्रीबुवांना थांबवले आणि म्हटलं, "गुरुजी, जरा माझ म्हणण ऐका. मी जेव्हा गुरांना चारा बालयला जातो, तेव्हा जरी तिथे एकच बासक असलं तरी त्याचं चारापाणी केल्याशिवाय पक्कं येत नाही. त्या बासकाला मी जहर चारा देतो."

त्याच्या बोलण्यातला मतितार्थ शास्त्रींच्या लक्षात आला. शिकवायचा त्याचा उत्साह पाहून ते खूब झाले. माणसाच्या जीवनात शिक्षणाला किती महत्त्व आहे ते त्याला पटवून दिलं, व अनेक विषयांची तोंडओळख करून दिली. त्यांनी त्याला

अर्बो विहायला शिकवली आणि तुम होऊन ते घरी परत आले.

कुसऱ्या दिवशी रात्रीचे जेवण ठरवून बरीचशी पुस्तके घेऊन ते शाळेत पोचले. पण रामू काही आन आलेला नव्हता. ते पाहून त्यांना खूप आश्चर्य वाटलं. ते नाराज झाले आणि रामू कां आला नाही ते पहायला मोठ्या ठाकुरांच्या घरी गेले.

बाहेरच्या ओठबायर रामू जांपला होता. शास्त्रींनी त्याला उठवले आणि निचारले, "जे अभ्यासा, एकाच दिवसात शिकून तुमं मन संकुष्ट झालं? कान मोठ्या फुगारक्या मारीत होतारा की एकच बासक असलं तर काय झालं, त्याला चारापाणी करायला हवंच म्हणून? मी तुमच्या बोलण्यावर विश्वास ठेवला, तुमं म्हणणं खरं मानलं आणि काल तुला मी किती तरी मोठी सांगितल्या, कितीतरी विषय शिकवले, पण आज तर तू त्या बाजूला फिरकलाखेडील नाहीस." त्यांनी आपली नाखुशी सख्खसरळ व्यक्त केली.

रामूने विनयपूर्वक हाल जोडून म्हटलं, "गुरुजी, माझा गांधी मरत. मी तर म्हटलं होतं की एकट्या

बासकालादेखील मी चारा पावतील. त्याच्या तोंडात चारा कोवीन असं म्हटलं नव्हतं."

त्याच्या बोलण्याचा शास्त्रींच्या मनोबल खोल परिणाम झाला. बासकाचे फटके मारवेत त्याप्रमाणे त्याचे बोल त्यांना झोमले. आता त्यांच्या लक्षात आलं की त्यांच्या बर्गात इतके कमी विद्यार्थी कां असत ते! शिकवणारा कितीही हुशार असला, खूप शिकलेला असला आणि मोठा विद्वान असला, तरी देखील खमोत्स्ना विद्यार्थ्यांची मुन्वत, ग्रहणशक्ती पाहूनच त्याला कसं आणि किती शिकवता येईल याचा अंदाज त्या शिक्षकाला असण्यात हवा. तरच शिकवणाऱ्याला त्यात रस पोटेल, समोरचा विद्यार्थी शिकण्यात उत्सुकता दाखवेल आणि त्याला शिकवायची इच्छा होईल. त्याला जितके समजते, शेपते, तेवढेच त्याला शिकवायला हवे.

देवशास्त्रींना आपल्या शिकवण्यातली तुरी त्याद्वारांनी समजून चुकली. त्यानंतर मात्र गांधीतल्या अनेक प्रौढ, बयस्कर अशिक्षित मंडळींना त्यांनी नाश्वर केले. शास्त्रींच्या कायत्या वेळापा त्यांनी असा सवुप्सवोग केला.







## अहंकार

रावला गांधील शिवज्ञान पंडित राखल होते. ते कोकळ अलिशम उच्च श्रेणीचे पंडितच नव्हे, तर ते महाकावी होते. त्यांच्या गांवातले सारे लोक व आजूबाजूच्या गांवातले सारेजण त्यांचा आदर करीत. त्यांच्या घरांत गह्वर विषयावर सदैव चर्चा होत असत.

फारती ही त्यांची एकुलती एक मुलगी होती. लोही विदुषी होती. कोणत्याही विषयाचे सूक्ष्म साकलन इतथोच्यापेक्षा तिचा चटकन समजत असे. काही दिवसानंतर तीदेखील घरांत घालण्याच्या चर्चांमधे भाग घेऊ लागली. आपल्या विद्वत्तेने आणि हज्जजबाबी वाणीने तिने मोठमोठ्या विद्वान पंडितना हरवले होते.

शिवज्ञान पंडितांनी कधीही आपल्या विद्वत्तेची प्रौढी मिरवली नाही. ते नेहमी म्हणत कीं माझं ज्ञान अपुरं आहे. अजून पुष्कळ शिक्षण्यासाखं आहे. परंतु पार्वतीचे म्हणणे होते कीं तिचा सारं काही माहिती आहे. तिने प्राधिपत्य मिळवले नाही, असा

कोणताही निष्पत्ती नव्हता. घुळ पंडित, ज्ञानी मंडळी जेव्हा आपसंत एखाद्या मंडीर प्रश्नावर चर्चा करीत, तेव्हा ती हस्तक्षेप करून वादविवादांत भाग घेई व त्यांच्या शंकांचे निरसनदेखील करीत असे. तिची ही वृत्ती दिवसेंदिवस बळाचत चालली, चर्चा चालू असताना जर कुणा पंडिताचे प्रतिपादन अपूर्ण इगते तर ती ते पूर्ण करीत बसे. आणि त्यानंतर मात्र त्याच्या अर्धवट ज्ञान व पांडित्यावर त्याला टोमणे मारीत असे किंवा त्याचा उपहास करीत असे.

तहान घ्याल तिचा हा प्रौढी मिरवायचा गुण दिवत होता, तरी तिच्या वडितांनी त्याच्याकडे फारसे लक्ष दिले नव्हते. त्यांनी विचार केला कीं बय वाढत तसा तिचा स्वभाव बदलेल आणि तिचा अहंग कमी होईल. तरीदेखील शिवज्ञान पंडितांनी लेकीला दोवतीन वेळा सांगून पाहिले की मोठ्यांच्या चर्चेमध्ये तहान मंडळीनी हस्तक्षेप करणे योग्य नाही. कदाचित त्या श्रेष्ठ मंडळींचा त्यामुळे अवमान होऊन ते रुष्ट होण्याची शक्यता असते.

त्याच ती वडिलांना प्रत्युत्तर करी. "पांडित्य किंवा ज्ञानाचा वयाशी काय संबंध आहे? बय वाढल असचं तरी त्याचा अर्थ असा नाही, कीं त्यांना खगळं काही समजतं! मूर्ख मापूस हा नेहमीच मूर्ख असतो." कधीकधी तिच्या मनात येई की तिच्या हुरागोचे, बुद्धिमत्तेचं खोक कौतुक करीत ते वडिलांना आपटत नसावं!

आता पार्वती सतरा वर्षांची झाली होती, तरीही तिचा अहंकार तारतम्य कायम होता. शिवज्ञान पंडित सर्वज्ञ होते. परंतु आपल्या पुत्रीचा हा स्वभाव कसा सुधारावा हे काही त्यांना समजत नव्हतं. ते गोंधळून गेले होते. त्यांनी आपली ही व्यथा आपल्या मित्रांजवळ व्यक्त केली.

बराचत्याच्या उत्तराबऱ्चे दिवस होत. राज-बाडबाबर पंडितांच्या चर्चासत्रांचा कार्यक्रम होणार होता. शिवज्ञान पंडितांनाही त्याचे निमंत्रण होते.

त्यांच्या अनुमितीत या चर्चा त्यांच्या घरी होत असत. आणि पार्वती नेहमी प्रसंगीं त्या चर्चांत आपले अनाहूत विचार सांगत होती.

एक दिवस ते पंडित आपापसांत एका विचित्र विषयावर चर्चा करीत होते. पार्वती त्याची पोलणी लक्षपूर्वक ऐकत होती. ते आपसांत झोतत होते कीं जुन्या राज्याच्या काठीं असलेल्या मंडणत कुणीतरी काहीजणही तिहीबंय. परंतु कुणालाही ते बाचणें जपत नाही आणि प्रत्येकजण ते पाहून मान स्वाही घालून परत फिरतो आहे. हे ऐकताच पार्वती म्हणाली, "मी बऱ्याने ती विट्ती का कठीण असे ना, कुणीही जरी तिहील असलं तरी मला जर ते वाचता आतं नाही तर मला शिवज्ञान पंडितांची मुसणी म्हणवून घेण्याचा काहीही अधिकार नाही!" तिच्या बोलण्यात अहंकाऱ्याचा दर्प पुरेपूर दिसत होता.



मंडपात लिहिलेला भजकूर पार्वती वाचायला जाणार आहे, ही बातमी सर्वत्र गावात जगून पसरली. गावातले सर्व लोक मंडपाकडे आले. पार्वती आली आणि धिंतीबरचा पडदा बाजूला साफून वाचू लागली.

"जे करं शकतील त्यांनीच वाचे मनमोकळेपणे जाहीर वाचून करावे. या तलाबांत दहा फुटापर्यंत चिखलगाळ भरलेला आहे. मी लगेच कुदळ आणि टोपली घेऊन जाईन, जि सरळ तिथला साठा चिखल स्वतः काढीन, आपण सर्वजण यात्रा साक्षीदार आहात."

तिने वाचन पूर्ण केले आणि कुणीतरी तिच्या-समोर एक कुदळ आणि मोठी टोपली आणून ठेवली. ती चकित होऊन म्हणाली. "हे काय?" तेव्हा तिथे हजार असलेले लोक म्हणाले, "जाना गाळ काढ!"

"मी तर म्हटलं होतं की मी फक्त वाचीन, मी तसं करीन असं काही म्हटलं नव्हतं," तिने समर्थन केले.

"आम्ही सरांखेजण इतके करं अशिक्षित आणि

मूर्ख आहोत, की हे आम्हाला वाचता येईना? त्याच्यात स्वच्छ लिहीलेय की जो हे वाचून दाखवील, त्याने त्यांत मिहील्याप्रमाणे ते काम केले पाहिजे! तू तर काही विचार करण्यापूर्वीच वाचायला सुरुवात केलीस. आता घे ती टोपली नि कुदळ आणि कर, काम सुरू! आपला शब्द तुला आता पाळायलाच हवा." गावातल्या ज्येष्ठ मंडळींनी म्हटलं.

पार्वतीला रडू कोसळले. तिच्या डोळ्यांतून आसवांच्या धारा लागल्या. तेव्हा काही ज्येष्ठ व्यक्तींनी तिला उपदेश करीत म्हटलं, "बाटेस तेव्हा आणती दुशारी दाखवायची जरूर नसते. योग्य वेळेला, जरूर असली तरच दुशारीचा वापर करायचा असतो."

शिवज्ञान पंडित परत येईपर्यंत पार्वतीच्या स्वभावात पूर्ण परिवर्तन झाले होते. तिचा अहंकार नाहीसा व्हावा म्हणून त्यांच्या मित्रांनी केलेल्या या प्रयत्नाबद्दल जेव्हा त्यांना कळलं तेव्हा ते फक्त प्रसन्न झाले. पार्वतीचा अहंकारी स्वभाव बदलला हे पाहून त्यांना फारच आनंद वाटला.

